

ISTORIA CA VIITOR

Discursul doamnei Ana Blandiana

Aș vrea ca să încep rugându-vă să nu priviți ca pe o întâmplare stranie faptul că un scriitor ca mine vine să vă vorbească despre istorie. Numai din perspectiva finală a ultimului secol, care a apropiat poezia mai mult de joc decât de religie, acest lucru poate să apară nefiresc. În Grecia preclasică, dimpotrivă, aezii erau purtătorii din generație în generație ai memoriei colective, devenită în egală măsură poem și istorie, iar în mitologie Memoria – Mnemosine – era mama tuturor muzelor.

Titlul alocuțiunii pe care am pregătit-o pentru acest prilej solemn – pe care n-aș fi îndrăznit să-l visez niciodată în lungii ani în care singura mea speranță fără măsură era să devin studentă a acestei prestigioase universități – este *Istoria, ca viitor*, ceea ce nu înseamnă că voi îndrăzni să mă erijez în istoric și să prezint sub acest titlu un studiu ci, mai degrabă, sau chiar dimpotrivă, îi voi permite scriitorului care sunt să privească istoria ca pe o sursă de subiective proiecte de trecut, cu atât mai tulburătoare cu cât reușesc să-și întindă umbrele până la noi și mai departe.

Faptul că Facultatea de Studii Europene este cea care a avut inițiativa onoarei care mi se face azi - inițiativă careia i s-au alăturat atât Facultatea de Litere, cât și cea de Istorie și Filozofie - m-a determinat să aleg ca arie a meditației nu țara, ci continentul căreia îi aparținem și care de altfel este mai în cumpănă și mai amenințat azi decât alteori

Nu există nici o îndoială că omenirea de azi este în criză. Dar există, oare, un singur moment al lungii sale istorii când să nu fi fost? Etimologic, în greaca veche cuvântul criză vine din verbul *krinein* care înseamnă a judeca, a analiza. Acest sens și consecințele sale fiind de altfel și partea de câștig a încercării. Dacă în acest moment Europa își vede puse sub semnul întrebării toate principiile - care au făcut-o să fie ceea ce este și pe care a făcut tot ce-a putut nu numai să le respecte ea însăși, ci să convingă și pe ceilalți să le respecte - ea este obligată să se oprească din goana irațională a profitului și progresului („un elan vers le pire”, spunea Cioran), să tragă aer în piept și să se judece, să se analizeze, să privească în trecut ca într-o oglindă retrovizoare – în care șoferul vede pe cine a depășit și cine intenționează să-l depășească - pentru a putea înainta corect. De altfel, Winston Churchill spunea: „Mă uit în trecut ca să am perspectiva drumului pe care îl am de urmat”.

Iar în nesfârșitul trecut crizele se înșiră ca mărgelile pe ață, una după alta, dar nu una lângă alta, despărțite între ele de nodurile aței, de scurte perioade de pace, de liniște, care se văd, privind în urmă, fericite, aproape miraculoase. Atlantida, epoca lui Pericle, imperiul

lui Augustus, „la belle époque”, anii '60 ai secolului 20. Mărgelele nu sunt de aceeași mărime și unele au forța să se înșire din nou, să revină, iar altele nu. Iar timpul nu mai are răbdare și dă tot mai mult senzația unui mixer care se învârte din ce în ce mai repede și amenință să se oprească prin explozie. Iată, n-au trecut decât 25 de ani de când aveam sentimentul că s-a încheiat un capitol din istoria omenirii și ceea ce trăim pare să spună că tot noi vom fi martorii încheierii capitolului următor. Etape care în trecutul imemorial duraseră milenii și în istoria civilizației noastre secole, abia dacă se-ntind acum peste câteva zeci de ani.

Un lucru este sigur: că istoriei recente începe să-i lipsească nu numai răbdarea, ci și fantezia. Tot mai mult ceea ce ni se întâmplă are aerul unei operațiuni *copy-paste*, a unei reluări abia dacă într-o nouă interpretare. Trăim catastrofe și tragedii cu un obositor sentiment de *deja-vu*, ca și cum ni s-ar fi dat o istorie *second hand*.

Nu e un secret pentru nimeni că epoca noastră seamănă izbitor cu cea de la sfârșitul imperiului roman. Același aer de sfârșit de sezon, de putere, de lume. Să ne amintim: Romanii nu mai credeau în proprii zei și nici nu mai știau bine care sunt aceia, pierduți în mulțimea de zei împrumutați de la popoarele pe care le cuceriseră. De altfel, romanii înșiși se mai regăseau cu greu în mulțimea de neamuri cucerite care lunecaseră spre centru, cucerindu-l. Pe vremea pătrunderii creștinismului, Roma se pare că nu avea mai mult de 60.000 de romani la o populație de un milion de locuitori, ceilalți erau veniți din alte regimuri ale globului. Nu mă refer aici la popoarele migratoare, ci la procesul chimic de amestec al raselor și etniilor pe care l-a presupus uriașul *melting pot* rezultat din cuceririle succesive ale Romei, devenită victima propriilor ei victorii. Astăzi 50% din populația Londrei este neengleză, iar în suburbiile Parisului sau ale Rotterdamului trebuie să îți repeți unde ești pentru a nu uita că te afli în Europa. În mod evident, în antichitate, ca și acum, cei cucerți reușesc să cucerească, vechile colonii ocupă încet-încet centrul pe care în cele din urmă reușesc să-l dizolve printr-o subtilă subversiune, în care mentalitățile, credințele, tradițiile diferite sunt arme mai puternice decât armele propriu-zise, mai ales când foștii cuceritori nu și le mai respectă și chiar nu și le mai amintesc pe ale lor. Și pentru că se vede cu ochiul liber cum istoria se repetă, n-ar trebui decât să înțelegem ce a fost pentru a descoperi ce va fi.

Globalizarea nu este o descoperire a secolului 21. De-a lungul istoriei, de la hitiți, perși, babilonieni, fenicieni, greci, romani și până la imperiul britanic sau cel sovietic, fiecare mare putere a încercat să se mondializeze și a făcut-o pe măsura forțelor ei și a dimensiunilor cunoscute ale lumii. Alexandru cel Mare și Cezar au fost cei doi europeni care au avut ambiția și curajul să amestece populațiile lumii cunoscute, schimbându-le

obiceiurile, înlocuindu-le limbile, influențându-le religiile, transformându-le pentru a le stăpâni sau chiar stăpânindu-le pentru a le transforma. Astăzi nu se cunosc numele celor care au hotărât amestecul: în mod paradoxal democratizându-se și liberalizându-se, noțiunea de putere a devenit tot mai ocultă, iar dimensiunile ei, care nu mai sunt la scară umană, o împiedică să se personalizeze. Dar chiar dacă ar fi vorba de un proces obiectiv, determinat de progresul tehnic, satul planetar strângând la un loc nu numai informații, ci și populații, asta nu înseamnă că nu există o premeditare mai mult sau mai puțin vinovată, chiar dacă numai pentru faptul că îndrăznește să se joace de-a Dumnezeu. Un joc început odată cu turnul Babel, sfârșit mereu prost și reluat mereu, care pentru noi are ca gen proxim imperiul roman spulberat în cele din urmă de migrațiunea popoarelor.

Tot ce i se întâmplă Europei în ultima jumătate de an este, dincolo de motivațiile de ordin politic, adesea oculte, un prilej de obligatorie meditație asupra ei însăși, asupra condiției ei spirituale, acoperită, și aproape pierdută din vedere, în umbra groasă a obsesiei intereselor materiale. O gravă interogație asupra definiției ei. Este evident că în implacabila ciocnire a civilizațiilor, Europa pierde văzând cu ochii nu pentru că nu are resurse, ci pentru că nu are credință. Și nu mă refer numai la credința în Dumnezeu, deși evident și despre asta e vorba, ci pur și simplu la puterea de a crede în ceva. Încleștarea dintre unul care crede cu tărie în adevărul credinței sale, oricât de aberant ar fi acel adevăr, și unul care se îndoiește de adevărul idealurilor sale, oricât de strălucitoare, se va termina întotdeauna cu victoria primului.

Ceea ce spun nu este o pledoarie pentru fanatism, ci una pentru încredere și fermitate. Să ne amintim dezbaterile de acum nu mulți ani în urma cărora Uniunea Europeană a optat să refuze sintagma „rădăcinile creștine ale Europei”, infirmându-și astfel propria istorie și propria definiție culturală. Ni se va răspunde că Europa crede în libertate. E adevărat. Dar libertatea este o noțiune cu margini nesigure, în stare să producă orice, dar nu și să scuze orice. Din nefericire părinții democrației, când au scris *Carta Drepturilor Omului*, au uitat să scrie și o Cartă a datoriilor omului. „Unde nu este datorie, nu este drept, spunea Carol I, și unde nu este ordine nu este libertate”. Ordinea europeană odată sfărâmată sub pașii milioanei de emigranți, libertatea Europei va rămâne o formă periculoasă cu un fond tot mai inexistent.

Îmi amintesc cât de impresionată am fost când l-am auzit pe Lech Walesa mărturisind că, după ce ani de zile muncitorul care a fost a luptat pentru libertate, a descoperit, devenit președinte, că de libertate răul profită mai mult decât binele. Și nu pot să mă împiedic să consider acest tip de concluzie explicația faptului că țările membre ale Uniunii Europene, care au trecut prin experiența traumatizantă a comunismului, sunt mai reticente, mai

suspicioase și mai sceptice decât colegile lor occidentale, a căror corectitudine politică învățată de decenii pe de rost se întinde iresponsabilă între egoism și naivitate. Deceniile de represiune sălbatic organizată și de savante și diabolice manipulări i-au învățat pe estici să caute și să descopere răul programat, oricât de înșelătoare i-ar fi aparențele.

Dar dincolo de argumentele convingătoare ale programării refugiului ca invazie și dincoace de suspiciune, – privind nesfârșitele șiruri de oameni oboseți, cu copiii adormiți în brațe mergând de-a lungul liniilor ferate ale unui continent străin – nu poți să nu fii sfâșiat de compasiune, iar obligația de a-i ajuta să nu devină o nevoie nu numai a lor, ci și a noastră, respectând astfel nu doar drepturile omului, ci și legea infinit mai veche și mai adâncă a iubirii aproapelui și chiar a întoarcerii celui alt obraz. Indiferent cine, și indiferent în cât de vinovat scop, a bătut gongul acestui exod, noi nu avem dreptul la indiferență nici față de această suferință omenească, nici față de explicațiile producerii ei. Pentru că aceste sute și sute de mii de oameni rătăciți pe drumurile lumii nu suferă doar de pierderea casei, de oboseală, de foame și de frig, ci și de manipulare, de îndoctrinare, de fanatizare, iar aceasta îi face și mai victime, de două ori victime. Și chiar dacă știm că a fi victimă nu e un certificat de bună purtare, ci rezultatul dramatic al unui raport de forțe niciodată nevinovate, știm și că nu avem dreptul să nu ne pese și că trebuie să găsim soluții atât pentru salvarea lor, cât și pentru salvarea noastră. Iar faptul că ne stârnesc compasiunea nu ne poate împiedica să ne stârnească neliniștea și aprehensiunea. În condiții mai mult sau mai puțin similare, Imperiul Bizantin și Imperiul Roman de Apus au plătit tribut popoarelor care lunecau spre ele, reușind să le oprească la limes și amânând astfel mersul implacabil al istoriei cu câteva sute de ani. Dar tot cenzurându-ne istoria am ajuns să nu o mai cunoaștem.

Dacă acceptăm, că actuala perioadă istorică seamănă în multe privințe cu perioada prăbușirii imperiului roman, atunci – ducând comparația mai departe pe un teren de o consistență oarecum diferită – putem accepta că fenomenul pe care a reprezentat creștinismul în căderea unuia, reprezintă lupta pentru drepturile omului azi. Diferențele dintre Noul Testament și Declarația Universală a Drepturilor Omului sunt prea mari pentru ca paralela să nu apară riscantă și, totuși, există două asemănări care o mențin în planul logic. Acestea sunt altruismul și capacitatea lor de a se lăsa manipulate. N-o să insist asupra comparației și n-o să vorbesc despre transformările pe care le-a suferit creștinismul primitiv devenind religie de stat, dar nu pot să nu subliniez că nu există moment mai greu în viața unei idei decât acela în care ea pare că învinge și nu există idee mai disponibilă manipulării decât o idee victorioasă. Aproape religie și mai mult decât politică, corectitudinea politică a trecut drepturile omului de la condiția de credință la aceea de dogmă, o dogmă

care, ca orice dogmă, evoluează în afara spiritului critic și poate deveni, în situații neobișnuite, amenințătoare. În actualele condiții, potrivit *Cartei Drepturilor Omului*, Europa ar trebui să primească pe toată lumea, dar dacă ar primi pe toată lumea, Europa s-ar dizolva în propriul ei demers și ar înceta să mai fie Europa. Ceea ce uită cei cărora o asemenea aserțiune li se pare extremistă este că Europa este cea care a scris *Carta Drepturilor Omului* și, în măsura în care Europa dispare, odată cu ea dispar și drepturile omului.

Un exemplu major al *istoriei ca viitor* pornește de la întrebările legate de *political correctness*, un termen care se folosește în general în engleză pentru că tradus și-ar pierde încărcătura ironică pe care citările o conțin. Corectitudinea politică pare o locuțiune mai benignă, care poate fi discutată, căreia i se pot pune întrebări (cine a stabilit-o? în ce scop? respectarea ei face lumea mai comprehensibilă? omul mai bun?) în timp ce *political correctness* este pur și simplu un ordin care nu se discută, ci se execută, iar cei ce nu o fac trebuie să se pregătească să tragă consecințele. Mi-ar fi greu să precizez data cât de cât exactă de când acest dictat politico-intelectual a început să funcționeze. E clar însă că e vorba de o perioadă de dinaintea de 1989 și că, la data respectivă, noi nu numai că aveam alte probleme și priorități, dar eram prea terorizați de cenzura, devenită cenzură interioară, și prea fascinați de strălucirea libertății occidentale, pentru ca să observăm pete în soarele ei.

O dată cu libertatea, însă după acomodarea cu lumina a ochilor exersați de decenii să-și ascută privirea în întuneric, s-a constatat că cei ce cunoscuseră dogmatismul de tip totalitar puteau fi convinși mult mai greu decât intelectualii occidentali să accepte un alt tip de dogmatism, oricât de nobile i-ar fi fost intențiile. La urma urmei și comunismul a fost materializarea tragică a unei frumoase utopii. *Political correctness* nu era pentru estici decât o altă formă a cenzurii interioare, pe care am considerat-o întotdeauna mai periculoasă decât cenzura pur și simplu. Și ce era mai grav era faptul că, o dată cu insistențele dresării după niște reguli care te împiedicau să le judeci, apărea bănuiala că istoria poate să se repete, că, iată, un sâmbure al vechii societăți – interdicția de a judeca singur cu propriul cap lumea prin care treci – fusese implantat în visatele grădini ale viitorului, care riscau astfel să se umple de bălăriile trecutului. Mi-a plăcut întotdeauna să cred că istoria nu face *marche arrière*, dar descopeream acum că – mai derutant încă – nu era vorba despre o întoarcere ilicită în trecut, ci de prezența congenitală a germenilor trecutului în viitor.

O altă temă pe care prezentul o preia din istorie, istoria relativ recentă de data aceasta, este aceea a poziției față de ideea națională. Laborioasa construcție a secolului 19 care a

dat coeziune și sens statelor naționale a fost introdusă în baia de acizi a demitizării și deconstrucției, pentru a se putea înălța pe terenul pustiit un alt edificiu, dictatura mondială a proletariatului, ieri, sau satul planetar, azi.. Satanizarea noțiunii de națiune, naționalitate, naționalism de către internaționalismul proletar sau de către *political correctness*, chiar dacă are scopuri diferite, se manifestă cu aceeași violență și are aceleași victime: tradiția, mândria moștenirii din bătrâni și solidaritatea cu cei din neamul tău, neamul însemnând în același timp popor, dar și familie. Pentru că, deși pare că nu are legătură, primele semne de îmbolnăvire gravă a unei societăți apar la nivelul celulei ei de bază, prin slăbirea legăturilor de familie despre care vorbește David Cooper în „Moartea familiei”. Totalitarismele secolului trecut au încercat să pună ideologiile deasupra coeziunii familiale temându-se de sâmburul dur al tradiției pe care aceasta îl conținea. Îmi amintesc cum învățam la școală despre eroul Pavlik Morozov, un elev în clasa a VI-a care își denunțase bunicul chiabur, vinovat că încercase să ascundă, pentru a nu-i fi confiscate de puterea sovietică, niște grâne. Iar în arhivele CNSAS se găsesc câteva sute de dosare ale unor copii momiți sau forțați să devină denunțatori ai propriilor profesori sau ai propriilor familii și obligați să-și mintă părinții păstrând secretul. Coeziunea familiară era privită ca un potențial oponent în cele mai irespirabile perioade ale represiunii ,pentru că retragerea în interiorul familiei, ca în ultima redută împotriva nebuliei, a fost cea mai generală formă de rezistență, pasivă, dar de neînfrânt. Cu atât mai tulburător apare azi felul în care moleșirea, obosirea unei societăți prea bine hrănite, prea hedoniste, prea puțin spiritualizate se manifestă nu numai prin scăderea rigorilor morale și-a tradițiilor, ci și prin scăderea natalității, consecință directă a diminuării coeziunii familiale. Curios, în cazul Europei de azi, este felul în care se reacționează la această situație oarecum obiectivă și,evident,periculoasă : în loc ca statele să-și intensifice programele de stimulare economică a creșterii natalității (în condițiile în care cifra medie de copii pe familie este la europeni 1,2, iar la islamici 8) ultimul trend politically correct în Europa este legalizarea căsătoriilor unor familii care în mod natural nu pot face copii. Nu e singura dintre reacțiile europene care face să-mi vină în minte misterioasa psihologie a balenelor care, din când în când și din motive necunoscute, înoată spre câte un țărm și ies din lumea lor, sinucigându-se.

În orice caz, nu putem să nu recunoaștem că cel de-al treilea mileniu a început mai curând catastrofic. Abia începuseră să se estompeze puțin ecourile nazismului și comunismului, cele două atât de rușinoase nebunii ale secolului douăzeci, că o altă absurditate și mai totală – terorismul – a inaugurat, s-ar putea spune, noul secol printr-o crimă fără precedent în istoria umanității, distrugerea turnurilor gemene, chintesență a nascocirilor tehnice science fiction, a intensității fanatismului de tip medieval și a

perversiunilor sado-masochiste de serie neagră. Dar caracterul spectacular conferit de transmisiunile în direct nu trebuie să șteargă în ochii noștri filiația între crimele secolului trecut (care era, din nefericire, al nostru) și crimele noului secol.

Ura, ca un combustibil al istoriei, nu este o descoperire de dată recentă: ura comunistă de clasă și ura nazistă de rasă sunt conectate prin legături periculoase la ura sinucigașă de tip mărturisit religios a teroriștilor. Amintiți-vă că deschiderea, chiar parțială, a arhivelor sovietice a arătat că teroriștii anilor '70, '80 se antrenau în poligoanele țărilor din Est și că în atentatele din Irlanda, din Țara Bascilor sau din Orientul Mijlociu se găseau mereu arme de producție cehă sau sovietică. Amintiți-vă mai ales în ce măsură, la o privire atentă, prin tragedia iugoslavă, care a încheiat secolul XX, se relevă epilogul în același timp al comunismului și al nazismului și prologul apocalipsei din 11 septembrie. Pentru că, precum în cazul tinerilor educați să se sinucidă, popoarele balcanice – care aveau aerul de a se devora reciproc într-un război religios de tip medieval – nu erau prada unei brusce nebunii naturale, ci a unei piese politice ai cărei actori nu știau că erau numai actori, nici chiar atunci când erau omorâți pe scenă.

“Islamismul ține de ideologia politică nu de credința religioasă – scrie Thierry Wolton, autorul unei recente și monumentale *Istorie mondiale a comunismului* –, de aceea el a putut înlocui comunismul falimentar și deveni un nou spațiu pentru utopie”. O observație subtilă și ciudat de adevărată, căreia nu aș avea să-i adaug decât observația că falimentarul comunism a lăsat în urmă nu numai o jumătate de continent în paragină, ci și genialele metode de manipulare care continuă să funcționeze chiar aplicate la ideologii de sens contrar. Iar dintre manipulări cea mai periculoasă și cea mai longevivă a fost și este încercarea de a estompa sau chiar de a șterge memoria. Societățile din secolele trecute, indiferent de forma lor politică și cu precădere cele de dinaintea apariției comunismului ca idee, erau niște societăți bazate pe memorie. Societățile tradiționale aveau memoria în centrul devenirii lor. O generație călca în urmele pașilor generațiilor precedente. Erau niște societăți tradiționale în care fiii făceau ceea ce făcuseră părinții și părinții ceea ce făcuseră bunicii. Deci, într-un anumit sens, era ușor să păstreze continuitatea, era ușor să descopere ce este esențial. De altfel, ceea ce era esențial era stabilizat, era tabuizat, era transformat în mit și trecea din generație în generație. Într-o perioadă în care atât de multe lucruri se schimbă deodată (sistemul politic, sistemul de comunicații, chiar clima) este infinit mai greu să stabilești ce trebuie continuat. Pentru că, până la urmă, problema memoriei este problema răspunsului la întrebarea: ce, din ceea ce au trăit cei dinaintea noastră, trebuie noi să continuăm. Și, evident, nu putem încerca măcar să răspundem decât știind ce au trăit ei. De aici importanța manualelor și orelor de istorie din programa școlară, de aici revolta că

cineva ar putea urmări nemaiajungerea la generațiile tinere a memoriei trecutului. Memoria este scheletul societății omenești, și în măsura în care ea este distrusă, societatea devine un fel de monstru moale, dezarticulat, remodelabil după *dorința* oricât de criminală a celui mai puternic. În măsura în care nu știm ce a fost nu avem cum să presupunem ce va fi și nici să recunoaștem în ce măsură trecutul se oglindește în viitor. „Cunoașterea este recunoaștere” spunea Aristotel.

Una dintre cele mai citate fraze în ultimul deceniu al secolului trecut a fost fraza lui André Malraux despre secolul 21 care „va fi religios sau nu va fi deloc”. Se va fi gândit Malraux la religia islamică? Pentru că, dacă da, este vorba de o adevărată premoniție a delirantelor războaie programate pentru răzbunarea cruciadelor și-a credinței fanatice într-un Dumnezeu căruia i se aduc jertfă crime și sinucideri. În orice caz terorismul având ca fundal sau ca pretext religia a devenit principala problemă a secolului 21. Sau cel puțin așa li se pare politicianilor care conduc această lume. Pentru că, de fapt, zecile de atentate cu sutele sau chiar miile lor de morți nu reprezintă nici pe departe un pericol comparabil cu cel al înaintării lente și insidioase a milioanelor de emigranți ferm hotărâți să nu se integreze și care vor dizolva din interior cultura și mentalitățile Europei secolului 21, înlocuindu-le cu imperativele unor convingeri de tip medieval. Este diferența dintre un proces fizic și unul chimic. Mai periculos decât terorismul pentru definiția și supraviețuirea Europei este bagajul spiritual și cultural pe care îl aduc noii veniți și care – prin aplicarea libertăților europene și prin dezechilibrul demografic fără speranță dintre băștinași și emigranți – vor înlocui cultura și spiritualitatea europeană.

„Înăuntrul nostru suntem la fel. Cultura este cea care face diferența” observa cu mii de ani în urmă Confucius. Europa se simte amenințată nu pentru că vin spre ea sute de mii de ființe umane care au nevoie de adăpost și a căror primire reprezintă o scădere a propriului ei nivel de viață, ci pentru că aceste ființe umane au o mentalitate și cultură (religia fiind o importantă parte a acesteia) extrem de deosebite, fără a avea intenția și poate nici capacitatea de a se adapta la regulile de viață și formula culturală a celor dispuși să îi găzduiască. Însăși toleranța europeană este privită nu ca o calitate, ci ca o formă de slăbiciune, și chiar este, în măsura în care în toleranța față de ceilalți nu se cuprinde și respectul față de propria noastră definiție și curajul de-a ne-o apăra. În celebrul său discurs intitulat „Lumea sfârșită”, ținut în 1978 la Universitatea Harvard, Alexandr Soljenițin – cel care reușise să declanșeze nu numai sfârșitul comunismului ca sistem, ci și sfârșitul comunismului ca iluzie – vorbea despre declinul curajului în Occident „un declin sensibil mai cu seamă în pătura conducătoare și predominant în lumea intelectuală”. Chiar dacă o întâmplare aberantă ca cea petrecută în urmă cu câteva săptămâni în Italia, când statuile

romane au fost ascunse de paravane pentru ca nudurile antice să nu jignească ochiul președintelui iranian, ar părea să îi dea dreptate, eu nu împărtășesc pesimismul marelui scriitor și cred dimpotrivă că tot răul este spre bine și criza de conștiință pe care o traversează azi Europa va funcționa ca un factor regenerativ. Pentru că eu sunt convinsă că intuiția lui Malraux se referea la nevoia de a ieși din exclusivitatea interesului material pentru a ne redescoperi valorile spirituale și culturale, religia fiind una dintre ele. Ne-am redescoperi astfel definiția legată întotdeauna de necesitatea patetică de a crede cu adevărat în ceva, o credință în care să se cuprindă inclusiv încrederea unuia în altul, manifestată nu prin like-uri date cu ușurință și indiferență din vârful tastelor, ci printr-o întoarcere la relațiile umane directe, nemijlocite, în care atât de demodată, ridiculizată noțiune de *suflet* să-și recapete conținutul și stima.

Am citit undeva că în limba chineză, cuvântul criză este notat prin două semne: pericol și oportunitate. În cazul nostru pericolul nu mai trebuie demonstrat. Oportunitatea poate fi aceea de a ne obliga să ne gândim la propria noastră definiție culturală și la propria noastră conștiință istorică.

Pe acest fundal nesigur și încărcat de neliniște, noi – și mă refer de data aceasta chiar la români – asemenea fiecăruia dintre celelalte popoare, avem obligația nu numai să ne urmăm destinul, ci să-l și înțelegem. Suntem așezați pe o linie pe care harta Europei a fost îndoită de multe ori și este mereu amenințată să se rupă. Datoria noastră este nu doar să facem tot ce putem pentru acest lucru să nu se întâmple, ci și să ne încapățânăm să rămânem mereu pe partea dinspre Occident a eventualei rupturi. Pentru că nu numai noi avem nevoie de Europa, oricât de critic am privi-o, ci și Europa are nevoie de noi, oricât de puțin și-ar da seama că în experiența suferinței trăită de noi cei din Est, s-a conservat o autenticitate umană – cu tot ce poate fi bine și tot ce poate fi rău într-o astfel de sintagmă – pe care, prin integrare, o aducem ca pe o zestre patrimoniului comun european.

Căci suferința este un patrimoniu, un patrimoniu care, în toate epocile, a fost în stare să genereze cultură. Și dacă, așa cum spunea Lovinescu, „cultura este finalitatea tuturor societăților”, șansa noastră, a noastră și a Europei, este să ne apărăm cultura, pentru ca să ne salvăm prin ea. Rezistența prin cultură, eficientă ieri în absența libertății, este încă mai necesară azi, în overdoza de libertate, când nu mai este doar un mijloc de a salva poezii, ci chiar scopul în sine al salvării civilizației. Căci să nu uităm, poezii nu sunt creatorii lumii prin care trec. Dacă ar fi fost creată de poeți, lumea ar fi arătat cu totul altfel.